

Lyhyt johdatus yhden ajatuksen politiikkaan

Antti Bläfield

Antti Kuusterä ja Juha Tarkka,
Suomen Pankki 200 vuotta II. Parlamentin pankki
Otava, Helsinki 2012, 831 sivua.

Antti Kuusterän ja Juha Tarkan kirjoittama Suomen Pankin historian toinen osa *Parlamentin pankki* päättää pankin 200-vuotisen historian läpikäynnin. Historian ensimmäinen osa *Keisarin kassasta keskuspankiksi* (ilmestyi vuonna 2011) kattaa ensimmäiset 130 vuotta talvisodan alkuun ja toinen osa vuodet talvisodan alusta rahaliiton aikaan.

Parlamentin pankki kuvaa säännöstelytalouden muuttumista neuvottelutaloudeksi ja sen väkivaltaista murtumista 1990-luvun alussa. Kirja on vähäeleisesti kirjoitettu, mutta ehkä myös siksi niin valaiseva ja vivahteita esiin nostava kuvaus Suomen sotienjälkeisen kehityksen perusvirroista. Kirja auttaa ymmärtämään, miksi me nyt olemme tässä.

Talvisota ja jatkosota muuttivat täysin Suomen Pankin toiminnan lähtökohdat ja aseman. Pankista tuli sotatalouden keskeinen toimija ja säännöstelyviranomainen. Suomen Pankin itsenäisyys, joka oli ollut pääjohtaja Risto Rytin silmäterä, päättyi ja pankista tuli pääministeri Rytin johtaman sotakabinetin yksi toimisto.

Sotien jälkeen Suomi oli pitkään, itse asiassa vuonna 1961 solmittuun Finn-Efta-sopimukseen ja myöhemmin saman vuosikymmenen lopulla solmittuun OECD-jäsenyyteen saakka, johonkin mittaan eristettynä Länsi-Euroopasta. Kyse oli siitä, mihin leiriin Suomi kuului, itään vai länteen? Tässä hyttävässä kisa ja hiiri-leikissä Suomen varhainen liittyminen Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmanpankin jäseneksi oli tärkeä poikkeus muutoin tarkoin kahlitusta ulkopoliitikasta. Kirja antaa vahvistusta havainnolle, että ilman näitä jäsenyyksiä Suomella ei olisi ollut mitään ankuria, jolla sitoa itseään henkisesti ja kansantalouttaan läntisen maailman avautuvaan taloudelliseen integraatioon.

Suomi käytti taitavasti hyväkseen ne muutamat kuukaudet, jolloin Bretton Woods -instituutioiden ovi oli keväällä 1947 Suomelle auki. Suomi jätti jäsenhakemuksensa huhtikuussa 1947. Vain muutamaa kuukautta myöhemmin Neuvostoliitto olisi sen saattanut hyvinkin todennäköisesti estää. Juuri noihin ai-

Antti Bläfield (bläfield.antti@gmail.com) on toimittaja. Hän on toiminut Helsingin Sanomien pääkirjoitustoimituksen esimiehenä ja toimittajana sekä aikaisemmin Suomen Kuvalehden ja Kauppalehden toimittajana. Vuonna 1999 hänelle myönnettiin Suomen Kuvalehden journalistipalkinto.

koihin Neuvostoliiton ja länsileirin suhteet nopeasti huonontuivat. Kuusterä ja Tarkka kuvaavat tämän dramaattisen prosessin jäntevästi, mutta lähes ainoastaan virallisia dokumentteja siteeraamalla. Päättäjien tavoitteet ja pelot peittyvät virallisen kirjeenvaihdon alle.

Suomen sotienjälkeisen taloushistorian seuraava käännekohta osui toukokuuhun 1951, jolloin Korean suhdanteen aiheuttama talouden ylikuumenemisen kriisi laukaistiin laajalla vakautussopimuksella. Sopimukseen koottiin mukaan hallitus sekä maatalouden ja työmarkkinoiden korporaatiot. Tästä alkoi Suomen sotienjälkeisen taloushistorian toinen pääjakso. Tämä sopimus pysäytti Suomen siirtymisen kohti markkinataloutta, tiivistävät Kuusterä ja Tarkka.

Suomeen rakentui markkinatalouden sijaan neuvottelutalous, kun sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton johdolla rakennettiin sopimusjärjestelmä, jossa palkat ja hinnat laajoin poliittisin paketein sidottiin yhteen ja samalla palkat ja hinnat politisoitiin. Näihin paketteihin sidottiin mukaan myös Suomen Pankki, joka näiden sopimusten myötä menetti vuosikymmeniksi mahdollisuutensa aktiivisen rahapolitiikan harjoittamiseen.

1950-luvun alussa alkaneen neuvottelutalouden keskeinen lähtökohta oli se, että korko on kustannustekijä, eikä suinkaan rahapolitiikan instrumentti, jolla voitaisiin säädellä talouden aktiiviteettia. Korko politisoitui ja jähmettyi keskuspankin harjoittaman rahapolitiikan näkökulmasta kielletyksi työkaluksi aina 1970-luvulle saakka.

Usein sanotaan, että sotien jälkeen syntynyt neuvottelutalous loi mahdollisuuden koota henkiset ja taloudelliset pääomat kansallisesti tärkeisiin kohteisiin ja siksi Suomi pystyi nopeasti rakentamaan vientiteollisuuttaan ja vahvis-

tamaan hyvinvointinsa perustaa. Tällä politiikalla oli kuitenkin myös kielteisiä vaikutuksia, jotka nousevat Kuusterän ja Tarkan kirjassa selkeästi esiin.

Kun korko jähmetettiin poliittiseksi kysymykseksi, talletuspankeilta myös otettiin pois korkokilpailun mahdollisuus. Se johti siihen, että riskin käsite pankkitoiminnassa hämärtyi ja pankit alkoivat kilpailla oman kilpailukykynsä ja kehittymisensä kannalta epätervein keinoin. Kun korolla ei saanut houkutella asiakkaita, heitä yritettiin kalastella muun muassa konttoriverkolla. Tämä kilpailu johti ylisuureen ja raskaasti miehitettyyn konttoriverkkoon, liian raskaaseen kustannustasoon. 1990-luvun pankkikriisissä tämä kaikki sitten saneerautui raastasti pois.

Suomen Pankin rooli säännöstelyviranomaisena oli myös kaksiteräinen miekka. Ulkomainen luotonanto kulki 1980-luvun puoliväliin saakka Suomen Pankin kautta, ja jokainen luotto edellytti keskuspankin lupaa. Sotienjälkeisessä jälleenrakennuksen Suomessa pääomia pyrittiin ohjaamaan vientituloja tuovaan teollisuuteen, ja näin perusteellisuuden ohella erityisesti metsäteollisuuden osuus lainoista oli suuri. Tämä oli luonnollista ja perusteltua, mutta Kuusterän ja Tarkan kirja herättää kysymyksen, miten paljon tämä sääntelyjärjestelmä ja Suomen Pankin kytkeytyminen myös hallintoedustusten kautta muun muassa metsäteollisuuteen samalla jäykisti ja yhdenmukaisti Suomen teollista rakennetta.

Suomen elinkeinoelämä ei ole kyennyt uusiutumaan esimerkiksi Ruotsin tapaan, vaan perinteisten teollisuudenalojen merkitys on säilynyt suurena läpi vuosikymmenien. Myös teollisuudenalojen sisälle pesiytyi konservatiivinen samankaltaisuuden kulttuuri. Se näkyy hyvin, kun katsoo metsäteollisuutta; sen nykyi-

nen kriisi johtuu osin siitä, että vähän kärjistään kaikki suuret suomalaiset metsäyhtiöt tekivät 2000-luvulle saakka samoja tuotteita: kilpailua käytiin lähinnä vain sillä, kuka teki samoja paperilaatuja suurimmalla koneella. Ruotsin metsäteollisuus on tuotevalikoimaltaan monipuolisempaa. Voidaan myös kysyä, miten merkittävä kansainvälisen liiketoimintaosaamisen vaje syntyi siitä, että ulkomaiset finanssijärjestelyt piti alistaa keskuspankin hyväksyttäväksi. Suomalaisten yritysten kansainvälistyminen on ollut raskaiden virheiden ja pettymysten tie.

Neuvottelutalouden merkitystä vain vahvisti se, että aina 1980-luvun lopulle saakka merkittävä osa viennistämme, idänkauppa, oli myös tämän poliittisesti ohjatun neuvottelutalouden piirissä. Itse asiassa vielä 1980-luvulla juuri tämä osa ulkomaankaupastamme entisestään vahvistui. Sekin toimi talouden avautumisen ja välttämättömän luovan tuhon hidasteena. Osaksi tämän vuoksi 1990-luvun alun lama oli niin syvä, ja Neuvostoliiton-riippuvuutemme heijastusvaikutuksia elämme läpi edelleen. Viimeisin tähän prosessiin liittyvä uutinen oli Rautaruukin fuusioituminen osaksi ruotsalaista SSAB-teräsyhtiötä.

Neuvottelutalous teki myös mahdottomaksi pankkilainsäädännön uudistamisen vastaamaan kansainvälisten finanssimarkkinoiden kehitystä. Paikallispankit, säästöpankit ja osuuspankit, pystyivät hallinnoissaan istuvien poliitikkojen avulla estämään pankkien vakaavaraisuusvaatimusten kiristämisen ja kaikki pankit yhdessä asiallisen pankkivalvonnan. Tässä maalaisliiton/keskustapuolueen syntitaakka on erityisen raskas.

Neuvottelutalous oli kuin Neuvostoliitossa 1960-luvulla edistyksen symboliksi nostettu traktori: sen avulla Suomen talous jyräsi eteenpäin, mutta nykien ja tempoen, ja yhä uudes-

taan ojaan suistuen. Ongelma oli, että kun talous ylikuumentui, siihen ei löydetty lääkettä, koska korkoon ei saanut koskea. Siksi ylikuumentumisen seurauksena oli hallitsematon inflaatiokierre, joka lopulta yhä uudestaan johti teollisuuden kustannustason sietämättömään nousuun ja se taas lähes poikkeuksetta devalvaatioon. Nämä toisiaan seuraavat devalvaatiot myös osaltaan jäykistävät elinkeinorakennetta.

Devalvaatiopolitiikka sopi suurteollisuudelle, joka devalvaatioiden kautta sai yhä uudestaan ilmaisen piristysruiskeen. Muulle yhteiskunnalle ja palkansaajille rahan arvon toistuvat leikkaukset sen sijaan olivat ristiriitaisempi asia, kun ne aina leikkasivat ihmisten ostovoimaa ja kotimarkkinayritysten kasvunäkymiä. Devalvaatiopolitiikan kritiikki käynnistyiikin palkansaajien puolelta. Kuusterä ja Tarkka nostavat esiin Suomen Pankista Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtoon siirtyneen Pekka Korpinen puheenvuorot 1970-luvun alussa.

Vuoden 1973 öljykriisi laukaisi Suomessa koko vuosikymmenen kestäneen talouden murrosjakson. Kävi selväksi, että entisillä eväillä ei enää selvitä. 1980-luvulla sosiaalidemokraattien, kokoomuksen ja Kansallispankin vaikutuspiiriin kuuluvan elinkeinoelämän johdossa sekä Suomen Pankissa kiteytyiikin yhteinen näkemys, että finanssialan sääntelyä pitää purkaa, inflaatio-devalvaatiokierteestä päästä eroon ja saada Suomen talous sen verran kurinalaiseksi, että Suomessa pystytään vastaamaan voimistuvan taloudellisen integraation haasteisiin.

Mutta ilmeisesti niin syvällä olivat neuvottelutalouden tavat ja niin vahvat siihen liittyvät etunäkökohdat, että vakaan markkan politiikkaakin pystyttiin ajamaan eteenpäin vain omaksumalla yhtä yksilulotteinen tapa toimia kuin millä oli harjoitettu neuvottelutaloutta. Halli-

tus ja Suomen Pankki sitoutuivat vakaan markan politiikkaan, josta pian vastoin alkuperäistä tarkoitusta tuli vahvan markan politiikkaa. Oli pantu liikkeelle kaksi toistensa kanssa vaikutuksiltaan osin ristiriitaista voimaa. Kun talous sääntelyn vapauttamisen seurauksena jälleen 1980-luvun lopulla ylikuumentui ja sitten syöksyi, vahvan markan politiikka vain pahensi kriisiä ja esti reagoimasta kriisin merkkeihin ajoissa joustavalla politiikalla. Suomen Pankki ei myöskään kyennyt kommunikoimaan politiikkansa perimmäisiä tarkoituksia muulle yhteiskunnalle.

Suomen Pankkia ei enää itsenäistä rahapolitiikka harjoittavana keskuspankkina ole olemassa, mutta Kuusterän ja Tarkan suurteos on tärkeä johdatus siihen, että missään politiikassa ei ole hyvä lukkiutua vaihtoehdottomuuteen ja yhteen totuuteen, vaan tilanteisiin pitäisi pystyä reagoimaan joustavasti. Mitään politiikan lohkoa ei kannata sulkea pois, ja pyhiä valoja kannattaa välttää. Talous on, ehkä vielä enemmän kuin muu politiikka, mahdollisuuksien taitamista. □